

УДК 342.565 (477):347.962

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.6.42>**Олександр Гаврилюк,**
канд. юрид. наук**Лілія Катеринчук,**
суддя Верховного Суду

ЛЮДИНОЦЕНТРИЧНА ДИСКРЕЦІЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ

Зміна фокусу уваги державної влади із системоцентричного на людиноцентричний підхід є відображенням сучасного стану правосвідомості в Україні. Втілення таких змін відображається як в урядовій програмі, так і в нових для українського правосуддя підходах правозастосування. Межі дискреції судової влади не є сталою величиною, чи самоціллю науково-теоретичних розробок, а є живим механізмом здатним налагодити діалог між гілками влади навколо спільної мети – людини!

Імплементация міжнародних стандартів правозастосування національного правового системою є необхідною передумовою інтеграції України в європейську сім'ю.

У статті відзначається, що одним із основних важелів впливу судової влади на баланс державної влади в Україні є судова дискреція, яка є складовою частиною функціонального елементу самостійної судової влади. У концепції «стримувань і противаг» суд без дискреції не є владою, оскільки його повноважень, абсолютно визначених законом, замало для впливу на суспільні відносини в Україні.

На окремих прикладах практики Верховного Суду відзначено, що національному правосуддю притаманні нові риси, які свідчать про нову філософію роботи найвищого суду, – вони полягають у зміні підходів до інтерпретації та застосування законів, в основу яких покладається принцип верховенства права та справедливості. Приписи законів інтерпретуються з огляду на необхідність захисту прав та основних свобод людини. Такі підходи до правотлумачення та правозастосування мають бути запроваджені в усіх сферах суспільного життя, що забезпечить відхід від пострадянського нормативістського підходу у визначенні прав та свобод людини.

Запобіжниками безмежних повноважень суду є такі принципи, як: верховенство права, справедливості, рівності, неупередженості, а також необхідність спиратися на фундаментальні положення – конвенційні права і свободи людини.

Серед іншого у статті вперше запропоновано авторське визначення людиноцентричної дискреції судової влади; надано визначення поняття людиноцентричної дискреції судової влади та його практичний зміст.

Запропоновано нове науково-практичне осмислення судової практики в контексті теми дослідження.

Ключові слова: повноваження суду, принципи права, гілки влади.

Постановка проблеми. Проблема невизначеності меж дискреції судової влади на теоретичному рівні відображається у практичному її застосуванні під час здійснення судочинства національними судами. Недостатню увагу також приділено меті цієї дискреції як фактору поєднання розхожих думок із цієї проблеми, адже саме людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека відповідно до статті 3 Конституції України визнається найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню теми дискреційних повноважень суду присвячені праці таких вчених, як А. Барак, М. Козюбра, М. Закурін, А. Бонер, Г. Мельник, М. Савенко, М. Рісний. Серед

наукових досліджень з означеної проблематики умовно виділяються дві основні думки: 1) судова дискреція можлива виключно в межах закону; 2) судова дискреція може існувати і поза межами закону [1, с. 43]. Як приклад першої позиції можна навести міркування В. Іванюка, який зазначає, що метою дискреційних повноважень, наданих судді, завжди є ефективне здійснення судочинства та справедливе вирішення конкретної справи, виходячи з наявних обставин і спираючись на букву закону [2, с. 160]. У свою чергу, Г. Мельник вважає, що на основі дискреційних повноважень суддя може відступити від суто нормативно-правового регулювання і вирішити справу на основі принципів права, чим і забезпечуватиметься дієвість принципу верховенства права [3, с. 47].

На думку М. Козюбри, базовим критерієм – орієнтиром, що встановлює межі судової дискреції, яка проявляється у правотворчості суду, є права людини. «Еластичність» принципів права вчений розглядає як ознаку, що забезпечує їх динамізм, дає їм можливість краще за правові норми реагувати на вказані зміни у процесі свого застосування судом, який швидше за законодавця реагує на суспільно-політичні зміни [4, с. 38–46]. Схожі висновки висловлюють також О. Анісімова й О. Крижова [1, с. 46].

Стан права в Україні С. Головатий визначає як кризовий, який можна подолати через відродження в Україні ідеї природного права. [5, с. 32–35].

Проблеми меж дискреції суду на теоретичному рівні відображаються і у практичній площині їх правозастосування, зокрема під час здійснення судочинства.

У працях учених недостатньо уваги було приділено такому чиннику, як мета застосування судової дискреції, що надає можливість судочинству бути схожим за своїми ознаками та спрямуванням з практикою Європейського суду із прав людини (далі – ЄСПЛ). Зазначеними обставинами і зумовлюється актуальність дослідження даної тематики.

Метою статті є виокремлення та аналіз нових підходів правозастосування у практиці Верховного Суду для розвитку таких підходів та їх врахування на теоретичному і практичному рівнях; аналіз теоретичних розробок мети та принципів дискреції судової влади під час здійснення судочинства; розробка нового підходу щодо визначення меж дискреції судової влади; запропонувати визначення поняття «людиноцентрична дискреція судової влади» та визначити її практичний зміст.

Виклад основного матеріалу. Сучасний стан розвитку України характеризується надзвичайно активним реформуванням органів державної влади, трансформацією методів, форм, завдань та функцій їх діяльності, які повинні відповідати загальносвітовим і, в першу чергу, європейським трендам, враховуючи обраний курс нашої країни на поглиблену євроінтеграцію.

Так, 21 лютого 2018 року Комітет міністрів Ради Європи ухвалив «План дій для України на 2018–2021 рр.» № GR-DEM(2017)18.

Цим Планом дій Рада Європи та Україна погоджуються через програми співпраці спільно сприяти поступу реформ, спрямованих на зміцнення незалежності та ефективності системи правосуддя, гармонізацію застосування європейських стандартів

у галузі прав людини, посилення парламентської спроможності, вдосконалення врядування на всіх рівнях, протидію корупції та відмивання грошей тощо.

Послідовна реалізація Плану Офісу Ради Європи в Україні та прагнення українців до таких змін сприяють зміні державних цінностей і орієнтирів у формуванні державної політики.

Необхідність зміни таких орієнтирів державного управління від системоцентричного (державоцентричного) до людиноцентричного підходу слід визнати природною реакцією громадянського суспільства на відновлення демократичних традицій, його розвитку і утвердження, повагу до природних прав людини, підвищення якості життя та добробуту. Основним завданням держави за такого підходу стає служіння людині, а домінуючим напрямом діяльності усіх без виключення органів державної влади – надання якісних послуг громадянам.

Слід відзначити, що саме людиноцентричний підхід у формуванні державної політики було взято за основу у процесі розроблення Програми діяльності Кабінету Міністрів України, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 29 вересня 2019 року № 849 [6].

Сучасний людиноцентризм є філософією гуманістично зорієнтованої політики і практики розбудови держави [7, с. 46].

Ще в 90-х роках ХХ століття П. Рабінович писав про таку наявну тенденцію розвитку прав людини, як ширше запровадження у суспільну свідомість уявлення про те, що саме людина є первинним, головним об'єктом права.

Більше того, А. Мучник вважає, що держава лише тоді визнається правовою, коли її «релігією» стає культ прав людини, тобто коли права і свободи не тільки проголошуються, але і реально виконуються [8, с. 195].

Міжнародна конституційна теорія і практика виходить із того, що саме народ має бути механізмом «врівноважування і збалансованості» державної влади.

В абзаці 2 пункту 4 Рішення Конституційного Суду України № 7-рп/2000 від 27.04.2000 зазначено, що поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову передбачає їх тісну взаємодію, кінцевим результатом якої є досягнення конституційних цілей і завдань (забезпечення прав і свобод людини і громадянина, їхня безпека, стабільність конституційного ладу тощо).

Одним із основних важелів впливу судової влади на баланс державної влади в Україні є судова дискреція, яка є складовою частиною функціонального елементу

самостійної судової влади. У концепції «стримувань і противаг» суд без дискреції не є владою, оскільки його повноважень, абсолютно визначених законом, замало для впливу на суспільні відносини в Україні [1, с. 43].

Відповідно до Рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи № К(80)2 стосовно здійснення адміністративними органами влади дискреційних повноважень, прийнятої Комітетом Міністрів 11 березня 1980 року, під дискреційними повноваженнями слід розуміти повноваження, які адміністративний орган, приймаючи рішення, може здійснювати з певною свободою розсуду, тобто коли такий орган може обирати з кількох юридично допустимих рішень те, яке він вважає найкращим за даних обставин.

Слід погодитися з думкою А. Уласевич, що, використовуючи дискреційні повноваження та діючи на власний розсуд під час прийняття рішення, суддя керується принципами та власним баченням, тобто звертається до «духу» права. Основна загроза при цьому існує лише щодо особи судді, оскільки неможливо застосовувати положення про дух права в умовах девальвації суспільної моралі, коли маніпулювання поняттями може призвести не до захисту прав людини, а до свавілля. Застосування дискреційних повноважень суду і є по суті застосуванням «духу» права, оскільки допомагає особі не лише захистити свої права і свободи, а також захиститися від надмірної бюрократизації судового процесу та реалізувати принцип швидкого, неупередженого та справедливого правосуддя. Той самий «дух» і є межами для застосування дискреційних повноважень суду.

Варто зауважити, що «дух» права неодмінно має враховувати мораль як основний компонент. Аби вберегтися від того, що під час застосування «духу» можливе маніпулювання та підміна понять, і оскільки поняття «духу» настільки всеохопне, що не можна дати чітке нормативне визначення, то при нормативному встановленні меж дискреційних повноважень варто використовувати принципи та окремі елементи «духу» права.

Наприклад, як запобіжники для обмеження дискреційних повноважень суду обов'язково потрібно спиратися на такі принципи, як: верховенства права, справедливості, рівності, неупередженості, а також спиратися на фундаментальні положення, покладені в основу Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

Складність застосування дискреційних повноважень полягає в тому, що не існує єдиного визначеного правила і не можна його створити, оскільки в кожній ситуа-

ції буде своє рішення. Першим кроком для виправлення такої ситуації та правильного застосування дискреційних повноважень має бути використання практики Європейського суду з прав людини у всіх видах вітчизняного судочинства. Другий крок – це загальне підвищення правової культури та свідомості, щоб застосовувати практику Європейського суду саме так, як це робить увесь світ – без висмикування речення з контексту і не перекручування змісту рішень» [9, с. 59–63].

Заснованість на пріоритетності основоположних прав людини над законом є одним із видів дискреції суду, його сутність полягає в тому, що суд під час прийняття рішення, керуючись виключно положеннями Конституції України і нормами міжнародного права, виходить за межі закону і врегульовує правовідносини на власний розсуд, здійснюючи при цьому правотворчу діяльність. Цей вид дискреції найбільше впливає на баланс влади в системі «стримувань і противаг». Підставами для виникнення цього виду дискреції є невідповідність нормативно-правового акта положенням права, зміст якого розкривається через норми Конституції України та міжнародно-правові договори. Цей вид дискреції не обмежений законом, однак він обмежений правом» [1, с. 42].

Погоджуємося з думкою П. Пригузи, що практиці Верховного Суду притаманні нові риси, які свідчать про нову філософію роботи найвищого суду, що полягає у зміні підходів до інтерпретації та застосування законів, в основу яких покладається принцип верховенства права та справедливості. Приписи законів інтерпретуються з огляду на необхідність захисту прав та основних свобод людини. Такі підходи до правотлумачення та правозастосування має бути запроваджено в усіх сферах суспільного життя, що забезпечить відхід від пострадянського нормативістського підходу у визначенні прав та свобод людини.

Зміст окремих судових рішень Верховного Суду переконливо доводить факт таких нових підходів у застосуванні норм права, які ми і пропонуємо розглянути:

1. 02.07.2019 Велика Палата Верховного Суду прийняла Постанову у господарській справі № 916/3006/17.

У цій справі Суд вирішив, що стаття 88 Закону України «Про нотаріат» встановлює різні строки звернення до нотаріуса про вчинення виконавчого напису: для фізичних (до 3-х років) і юридичних осіб (до 1 року). І хоча законом ці строки встановлено чітко, Велика Палата надала перевагу принципу недискримінації над імперативною нормою закону [10].

2. В іншій цивільній справі від 03.07.2019 № 369/11268/16-ц Велика Палата Верховного Суду погодилася з висновком Верховного Суду України від 19 жовтня 2016 року (провадження № 6-1873цс16), від 23 серпня 2017 року у справі 306/2952/14-ц та від 09 вересня 2017 року у справі № 359/1654/15-ц, в яких Верховний Суд України здійснив розширювальне тлумачення статті 234 Цивільного кодексу України і кваліфікував договір, укладений з метою уникнути виконання грошового зобов'язання (франдуаторний правочин), як фіктивний. Велика Палата Верховного Суду зазначила, що правопорядок не може залишити поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом. Як наслідок, не виключається визнання договору недійсним, спрямованого на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (п. 6 статті 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (частина 3 статті 13 ЦК України) [11].

3. У Постанові Об'єднаної Палати Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 07.12.2018 №910/7547/17 під час розгляду подібних правовідносин щодо застосування ст. 235 Цивільного кодексу України було наведено висновок професора І.В. Спасибо-Фатеевої, яка зазначила: «Практика вирішення спорів завжди наражається на одну і ту саму неподолану проблему, що полягає не стільки в тому, аби довести недобросовісність набувача, скільки в тому, як бути в разі, коли відчужувач за своєю волею передав майно. Дотепер її вирішити не вдається, якщо формально тлумачити українське законодавство. Якщо ж поставитися до цього не формально, а із застосуванням принципів права (передусім добросовісності) та засад здійснення цивільних прав (зокрема передбаченого у ч. 3 ст. 13 ЦК України), то це можливо і відкриє нарешті шлях для принципового ставлення судової влади до такого роду порушень. Це також цілком і повністю відповідатиме підходам вирішення подібних складних спорів ЄСПЛ» [12].

4. Показовим рішенням в контексті теми дослідження є Постанова Великої Палати Верховного Суду від 19.09.2018 у справі № 806/3265/17 [13]. Суд розглянув спір про зобов'язання Управління Державної міграційної служби України в Житомирській області видати паспорт у вигляді книжечки з можливістю вклеювання фотографії, без жодного електронного носія інформації, для зчитування якої необхідні додаткові пристрої, без зняття біометричної інформації

та без внесення відомостей про неї до Єдиного державного демографічного реєстру. Ця заява була мотивована тим, що через свої релігійні переконання позивачка відмовляється від присвоєння їй цифрового ідентифікатора особистості у вигляді унікального номера запису в реєстрі, від зняття біометричної інформації щодо себе та її подальшого зберігання, використання, обробки в Єдиному державному демографічному реєстрі. Посилаючись на положення ст. 35 Конституції України, яка гарантує право на свободу світогляду і віросповідання, позивачка просила оформити їй паспорт громадянина України у вигляді паспортної книжечки за зразком 1994 року відповідно до Положення про паспорт № 2503-ХІІ.

Вобгрунтування свого рішення на користь громадян Велика Палата Верховного Суду посилалась на принцип верховенства права закладений в статті 8 Конституції України, на принцип недискримінації відповідно до статті 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, та зазначила, що позовні вимоги позивача про визнання протиправними дії Відділу УДМС щодо відмови у видачі їй паспорта громадянина України у формі книжечки відповідно до Положення про паспорт № 2503-ХІІ є обгрунтованими, а тому підлягають задоволенню. При цьому Велика Палата Верховного Суду зазначає, що самі по собі дії Відділу УДМС щодо відмови позивачу у видачі паспорта громадянина України у формі книжечки відповідали Закону № 5492-VI. Разом із тим під час вирішення спору Велика Палата Верховного Суду зробила висновок, що законодавець, приймаючи Закон № 1474-VIII, яким внесено зміни до Закону № 5492-VI, не дотримав вимог, за якими такі зміни повинні бути зрозумілими і виконуваними, не мати подвійного тлумачення, не звужувати права громадян у спосіб, не передбачений Конституцією України та не допускати жодної дискримінації залежно від часу виникнення правовідносин з отриманням паспорта громадянина України.

Висновки в цій справі є яскравим прикладом мети застосування дискреції суду – захисту прав людини, а не закону. Можливість відновлення прав людини не має бути пов'язано з наявністю чи відсутністю тих чи інших дискреційних повноважень виконавчої влади, які блокують реалізацію таких прав. Поширення такої практики практичного розуміння дискреції суду мало би не тільки позитивний вплив на розвиток права в Україні та поглибленої імплементації європейських стандартів правозастосування, а й підвищило б авторитет судової

влади з поміж інших гілок влади, бо подібні рішення Верховного Суду стимулюють інші гілки влади на зміну політичних трендів зі протистояння на конструктивний діалог, метою якого є людина!

5. Окремої уваги заслуговує Постанова судової палати з розгляду справ про банкрутство Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 12.11.2019 у справі № 911/3848/15 [14]. Підставою передачі справи на розгляд судової палати є результати аналізу Судом двох Постанов в одній і тій самій справі № 915/210/15, з якій убачається різне застосування колегіями суддів принципу диспозитивності, передбаченого статтею 14 ГПК України, що застосовується в позовному провадженні, та принципу повноти судового контролю процедур банкрутства, який реалізується у процедурах банкрутства та забезпечує дотримання балансу інтересів боржника, кредиторів та інших учасників справи про банкрутство. За результатами розгляду касаційної скарги Верховний Суд дійшов висновку відмовити в задоволенні касаційної скарги в повному обсязі. Рішення судів першої та апеляційної інстанції залишено без змін.

Предметом спору в даній справі було визнання недійсним другого повторного аукціону із продажу ліквідатором майна банкрута (квартири в місті Києві площею 803,5 м-2 за ціною 2 732 271,36грн., в той час як її експертна ринкова вартість на момент торгів була 32 839 800грн.) з аукціону, що проводився в місті Дніпро. Позовна вимога заявлена банком як іпотекодержателем цієї квартири та обґрунтовувалась порушенням ліквідатором процедури продажу майна боржника у ліквідаційній процедурі, що мало наслідком порушення вимог статей 42, 44, 98 Закону про банкрутство, зокрема щодо розсудливості та добросовісності дій ліквідатора з метою якнайповнішого задоволення вимог кредиторів у процедурі банкрутства. При цьому позивач, якому відмовили у визнанні недійсним цього правочину суди першої та апеляційної інстанцій, не аргументував у доводах касаційної скарги про встановлення судами факту проведення аукціону поза межами місцезнаходження спірної квартири як підстави, що порушує вимоги щодо розсудливості та добросовісності дій ліквідатора, однак такий факт було встановлено в судових рішеннях за наслідком аналізу та оцінки судами оголошення про проведення аукціону як одного з доказів у справі [17].

Не погодившись із такими висновками, троє суддів палати з розгляду справ про бан-

крутство (Катеринчук Л.Й., Банасько О.О., Песков В.Г.) висловили окрему думку при прийнятті зазначеної постанови, яка розкриває значно ширший підхід до застосування принципів права у господарському судочинстві з метою більш ефективного захисту прав та інтересів учасників процесу та для забезпечення завдань господарського судочинства щодо справедливого, неупередженого та своєчасного вирішення судом спорів, яке згідно із приписами статті 2 ГПК України повинно превалювати над будь-якими іншими міркуваннями в судовому процесі [15].

В Окремій думці суддями зазначено про необхідність застосування касаційним судом як загальних принципів господарського судочинства (в даному випадку – верховенство права, диспозитивність, пропорційність), так і принципів, що впливають з аналізу норм законодавства про банкрутство та характерні для правового інституту неплатоспроможності (процесуального плюралізму учасників провадження; оптимального дотримання приватно-правових та публічно-правових інтересів; принципу єдиного правового захисту інтересів кредиторів в межах процедури банкрутства; принципу судового контролю у процедурах банкрутства щодо повноти та належності дій учасників провадження у справі про банкрутство, чого вимагає необхідність задоволення у процедурі банкрутства різних вимог та різних за черговістю кредиторів). Принцип судового контролю у процедурі банкрутства дозволяє суду правильно та ефективно застосовувати, зокрема, приписи статті 98 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», яка зобов'язує арбітражного керуючого реалізовувати свої повноваження добросовісно, розсудливо, з метою, з якою ці права та обов'язки надано та з урахуванням усіх обставин, що мають значення для прийняття рішення (вчинення дії).

В Окремій думці судді погодились з практикою касаційного суду у справах № 918/335/17 (постанова 15.08.2019), № 910/9741/13 (постанова 25.09.2018), № Б24/081-12 (постанова 15.01.2019), № 913/106/18 (постанова 04.07.2019) щодо застосування принципу судового контролю у процедурах банкрутства щодо добросовісності та розсудливості дій ліквідатора, визнавши необґрунтованими судові рішення, які прийняті з порушенням цього принципу. Судді зазначили про те, що у ситуації, коли вирішення спору про визнання недійсним правочину з продажу майна боржника у ліквідаційній процедурі стосується, крім сторін спору, інтересів великого кола осіб (кредит-

торів боржника) та має прямим наслідком зміну розміру ліквідаційної маси, вважаємо правильним переважно застосування судами принципів, властивих саме для провадження у справах про банкрутство (судового контролю та встановлення обставин справи з відчуження майна боржника на усіх етапах організації його продажу та повного аналізу дій ліквідатора та організатора торгів із метою виявлення істотних порушень Закону про банкрутство, включаючи й ті обставини, які не заявлялися скаржником як підстава для визнання правочину недійсним, однак охоплювалися поняттям «недобросовісних» дій ліквідатора та організатора торгів в розумінні статті 98, частини 8 статті 49 Закону про банкрутство). Зазначений принцип вимагає перевірки доводів сторін щодо наявності (відсутності) наявних об'єктивно речей, фактів, обставин, пов'язаних із дотриманням процедури продажу майна боржника (предмета спірного правочину) у ліквідаційній процедурі (пункт 6 окремої думки).

Проаналізувавши наявні матеріали справи на предмет дотримання вимог процесуального права щодо допустимості та належності доказів із застосуванням принципів пропорційності та судового контролю щодо добросовісності та розсудливості дій ліквідатора та щодо правильного застосування судами статті 98 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», судді в Окремій думці дійшли іншого висновку щодо застосування судами загальних принципів господарського судочинства та спеціальних принципів інституту банкрутства та можливості визнання недійсним аукціону, організованого в місті Дніпро із продажу квартири в місті Києві за ціною, значно нижчою за її ринкову вартість (3400 грн за квадратний метр).

Отже, Окрема думка суддів у даній справі є спробою більш широкого застосування в касаційному суді принципів господарського судочинства та окремого правового інституту (банкрутства) з використанням повноважень судової дискреції в напрямку захисту прав як боржника, так його кредиторів, які наділені законодавцем правом вимагати від ліквідатора продажу майна боржника за найвищою ціною для якнайповнішого задоволення їх вимог, а боржник має майновий інтерес у збереженні своїх активів після задоволення вимог кредиторів у справі про банкрутство.

На нашу думку, суди повинні використовувати свої повноваження у спосіб, який дозволить надати ефективний захист майнових інтересів учасників процедури банкрут-

ства, застосовуючи не тільки норми права цього інституту, але і його принципи.

У випадку встановлення судами організації ліквідатором процедури продажу майна боржника поза межами регіону, де щодо такого майна існує найвищий попит, із формальним дотриманням публічності оголошення про проведення аукціону, така процедура не може вважатися законною крізь призму законодавства про банкрутство. Вона не забезпечує мети законодавця – продажу майна за найвищою ціною для задоволення вимог кредиторів боржника.

Діючи в межах повноважень згідно із частиною 4 статті 300 ГПК України, касаційний суд може вийти за межі доводів касаційної скарги, встановивши порушення норм матеріального права, зокрема статті 98 Закону про банкрутство, яка зобов'язує ліквідатора діяти добросовісно та розсудливо з метою якнайповнішого задоволення вимог кредиторів боржника у ліквідаційній процедурі

Слід відзначити, що з восьми суддів судової палати з розгляду справ про банкрутство, які брали участь у справі, окрему думку було висловлено трьома суддями, що свідчить про різне розуміння ними способів застосування дискреційних повноважень касаційного суду, зокрема щодо застосування норм та принципів законодавства про банкрутство.

Різне тлумачення одних і тих самих положень закону різними суб'єктами, в тому числі суддями – явище невідворотне, більш того, саме воно забезпечує розвиток права, можливість вдосконалення правозастосовної практики, її пристосування до соціальних умов, що змінюються, навіть за незмінених положень закону. Послідовне відстоювання суддею своєї правової позиції навіть під загрозою негативних кар'єрних наслідків – риса, яка, заслуговує на повагу. Слідування своїй правовій позиції, за загальним правилом, не повинно тягнути юридичну відповідальність судді. Згідно із загальноприйнятими міжнародними стандартами правового статусу судді (див, зокрема, пункт 66 Рекомендації СМ/Рес (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи країнам-членам стосовно суддів: незалежність, ефективність та відповідальність), тлумачення закону не повинно бути підставою для, зокрема, дисциплінарної відповідальності судді, за винятком випадків злого умислу або грубої небалості. Втім, важливо, щоб тлумачення закону ґрунтувалося на певних цінностях, визначальних для правової держави – зокрема, на повазі до прав людини, і відповідало принципу верховенства права – це також важливе і безспірне положення міжнародних стандартів статусу судді. Тлумачення закону, за якого права

людини взагалі не беруться до уваги, не може вважатися прийнятним [16].

На думку Л. Рябовол, визначальним для України є те, що її право реформується в контексті інтеграції в європейський і світовий правовий простір. Цей процес суттєво ускладнюється тим, що вітчизняною юриспруденцією поки що не відкинута радянсько-правову традицію. Такий стан вітчизняної правничої науки характеризується як контамінаційний, тобто такий, що включає до себе як здобутки західної правової традиції, так і положення радянської юриспруденції. Водночас іманентними властивостями окремих положень теорії держави і права залишається задогматизованість, орієнтованість на захист інтересів не людини як вищої соціальної цінності, а держави [17, с. 17–22].

Поєднуючи вищевикладені наукові позиції, а також враховуючи стан розвитку сучасної правосвідомості, вважаємо, що формування людиноцентричної дискреції судової влади повинно ґрунтуватися на законі та діяти в межах права з метою захисту основоположних прав та свобод людини. Спираючись на концепцію «стримувань і противаг», судова влада повинна приймати таке рішення, яке б максимально відповідало захисту і розвитку загальноприйнятих цінностей в Україні, визначених у статті 3 Конституції України: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю ... Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави».

Виходячи з такого висновку, **людиноцентричну дискрецію судової влади можна визначити як повноваження суду під час вибору кількох юридично допустимих рішень, яке ґрунтується на законі та діє в межах права з метою захисту прав людини; є ознакою самостійності та незалежності судової влади у концепції «стримувань і противаг», справляє конструктивний вплив на інші гілки влади, спонукає знаходити консенсус задля забезпечення загальної рівноваги державної влади в Україні.**

Таке визначення дозволяє поєднати протилежні думки щодо меж дискреції судової влади її метою; підсилює авторитет та незалежність судової влади; стимулює розвиток професійного рівня і освіти судді.

На VIII міжнародному форумі з практики ЄСПЛ, що відбувся у місті Львові 22-23 листопада 2019 року, під час свого виступу голова Верховного Суду В. Данішевська зазначила про новий етап осмислення Верховним Судом практики ЄСПЛ, який проявляється у зменшенні формалістич-

них підходів тлумачення законів, ширшому і глибокому розумінню практики ЄСПЛ.

Застосування принципів права, які закладені у джерелах права, поряд із традиційним позитивістським підходом правозастосування, сприяють розвитку правової системи країни, набувають більших ознак справедливості та якості судочинства, слугують суттєвою ознакою застосування людиноцентричного підходу дискреційних повноважень судової влади.

Підвищення стандартів застосування дискреції суду через принципи права, метою якого (правозастосування) є людина, і є тим превентивним засобом який спроможний вилікувати системні розлади національної правової системи.

Практичний зміст людиноцентричної дискреції судової влади полягає у співставленні фактів до принципів права, які сформульовані під час винесення рішення на противагу переважаючого підходу співставлення фактів у справі і норм закону. Такі принципи правозастосування напрацьовані у чисельній практиці ЄСПЛ, якому на сьогодні характерні нові структурні та змістовні тренди, на що звертає увагу суддя ЄСПЛ від Ісландії Роберт Спано: «За роки свого існування Європейський суд із прав людини напрацьовував принципи застосування Європейської конвенції із прав людини, пройшовши тим самим фазу «матеріального впровадження» Конвенції. Вважається, що в останні роки Суд увійшов у наступну фазу свого еволюційного розвитку – етап «процедурного впровадження» Конвенції. Метою даного тренду є, очевидно, спонукання судів національних судів користуватися вже сформованими принципами застосування Конвенції під час розгляду конкретних справ на національному рівні» [18].

Право ЄСПЛ за словами С. Шевчука є правом принципів.

Принципи права на думку І. Спасиво-Фатеевої сьогодні стають не абстрактною правовою категорією, а дійовим інструментом, використання якого необхідне під час вирішення далеко не теоретичних спорів. Принципи права є тим містком, який саме право дозволяє перекинути від зовнішнього (природного) світу в світ (штучний) панування законів. Це вдається унікальним засобом поєднання різних (зазначених) сфер, і оскільки вони не є антагоністичними, це стає не тільки можливим, а й необхідним. Відмова ж від цього поєднання, відкидання принципів права далеко на задній план роблять саме право нежиттєздатним (не дозволяють праву в повному обсязі реалізувати поставлені перед ним завдання) [19, с. 137–149].

Висновки

Дослідження показало, що під час здійснення дискреційних повноважень суду особливої ваги набирає уміння суддів застосовувати принципи права виходячи з мети закону та необхідності ефективного захисту прав людини (суб'єкта господарювання). У протилежному випадку логіка правозастосування призведе до верховенства закону над природними правами людини, що не відповідає засадам демократичного суспільства.

Повноваження касаційного суду згідно статті 300 ГПК України щодо розгляду справи в межах доводів касаційної скарги мають реалізовуватись із застосуванням статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка визначає загальнолюдські принципи справедливого судочинства, та у випадку недослідження чи неналежного дослідження судами доказів, невстановлення судами необхідних для вирішення справи обставин, навіть якщо скаржник не посилається на це у касаційній скарзі, касаційний суд може скасувати судові рішення, направивши справу на новий розгляд, або прийняти нове рішення застосувавши принципи права та мету законодавця під час прийняття конкретного закону.

Уперше запропоновано авторське визначення людиноцентричної дискреції судової влади – це повноваження суду під час вибору кількох юридично допустимих рішень, яке ґрунтується на законі та діє в межах права з метою захисту прав людини; є ознакою самостійності та незалежності судової влади в концепції «стримувань і противаг», справляє конструктивний вплив на інші гілки влади, спонукає знаходити консенсус задля забезпечення загальної рівноваги державної влади в Україні. Таке визначення дозволяє поєднати протилежні думки щодо меж дискреції судової влади її метою; підсилює авторитет та незалежність судової влади; стимулює розвиток професійного рівня і освіти суддів.

Принципи права є механізмом для розкриття практичного потенціалу людиноцентричної дискреції судової влади. Межі людиноцентричної дискреції – це межі принципу «верховенства права». Застосування судом меж дискреційних повноважень є настільки обґрунтованим, наскільки таке рішення досягає своєї мети – захист прав людини.

Практичний зміст людиноцентричної дискреції судової влади полягає у співставленні фактів до принципів права, які сформульовані під час винесення рішення на противагу переважаючому підходу співставлення фактів у справі і норм закону.

Потребує подальшого осмислення та напрацювання методичних рекомендацій встановлення судом в кожній окремо взятій справі пропорції між нормами закону і судовою дискрецією.

Список використаних джерел:

1. Анісімов О.В. Конституційні засади судової дискреції як обов'язкової складової частини функціонального елементу самостійності судової влади в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Том 1. Випуск 5. С. 41–46.
2. Іванюк В. Дискреційні повноваження суддів як одна з детермінант корупції судової гілки влади. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Випуск № 3(9). С. 160–163.
3. Мельник Г.П. Судовий розсуд (дискреція) як явище правової системи. *Наукові записки НаУ-КМА*. Київ. 2009. Т. 90. *Юридичні науки*. С. 44–47.
4. Козюбра М. Судова правотворчість: аномалія чи іманентна властивість правосуддя. Судова правотворчість у механізмі забезпечення принципу верховенства права в умовах реформування правосуддя. *Право України*. 2016. № 10. С. 38–46.
5. Головатий С. Верховенство права: глухі кути вітчизняної юридичної доктрини. *Наукові записки*. 2008. Том 77. С. 32–35.
6. Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 вересня 2019 року № 849. URL : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-programi-diyalnosti-kabinetu-ministriv-ukrayini-849290919>.
7. Тараненко Л. Філософія людиноцентризму як світоглядний орієнтир розбудови сучасної української держави. URL : http://dspace.hpu.edu.ua:8080/xmlui/bitstream/handle/1/282/conf2013_HEPU_44-49.pdf?sequence=1.
8. Мучник А.Г. Коментарій к Конституции Украины. 2-е изд., исправ. и доп. Киев : Парламентское издательство, 2003. Кн. 1. 400 с.
9. Уласевич А. Прояв «духу» права у дискреційних повноваженнях суду. *Наукові записки НаУКМА*. Київ. 2017. Том 200. *Юридичні науки*. С. 59–63.
10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 02 липня 2019 року у господарській справі № 916/306/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <http://reyestr.court.gov.ua>.
11. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03 липня 2019 року у цивільній справі № 369/11268/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <http://reyestr.court.gov.ua>.
12. Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 7 грудня 2018 року у господарській справі №910/7547/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <http://reyestr.court.gov.ua>.
13. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 19 вересня 2018 року у справі № 806/3265/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <http://reyestr.court.gov.ua>.

14. Постанова судової палати з розгляду справ про банкрутство Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 12.11.2019 у справі № 911/3848/15. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86141295>.

15. Окрема думка суддів судової палати з розгляду справ про банкрутство Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 12.11.2019 у справі № 911/3848/15. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86175982>.

16. Окрема Думка членів Вищої ради правосуддя Мамонтової Ірини Юрїївни та Мірошніченка Анатолія Миколайовича щодо рішення Вищої ради правосуддя від 9 серпня 2018 року

№ 2531/015-18. URL : http://www.vru.gov.ua/act_list?number=&session_date=07-08-2018&act_type1=24&act_type2=0&act_type3=0&name.

17. Рябовол Л.Т. Праворозуміння як наукова проблема: деякі тенденції сучасного етапу дослідження. Актуальні проблеми правознавства. 2019. Вип. 1. С. 17–22. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2019_1_5.

18. Robert Spano. The Future of the European Court of Human Rights—Subsidiarity, Process-Based Review and the Rule of Law. URL : <https://academic.oup.com/hrlr/article/18/3/473/4999870>.

19. Спасибо-Фатеева І. Трансцендентна судова мімікрія» або про принципи права, аналогію закону та права у судовій практиці. *Вісник академії правових наук України*. 2003. № 4(35). С. 137–149.

Oleksandr Havryliuk, Liliia Katerynychuk. Human-centric discretion of the judiciary

The change in the focus of state power from a system-centric to a human-centric approach is a reflection of the current state of legal consciousness in Ukraine. The implementation of such changes is reflected both in the government program and in the new approaches to law enforcement for the Ukrainian judiciary. The limits of the discretion of the judiciary are not a permanent majesty, or an end in itself of scientific and theoretical developments, but a living mechanism capable of establishing a dialogue between the branches of government around a common goal – man!

The implementation of international law enforcement standards by the national legal system is a necessary precondition for Ukraine's integration into the European family.

The article notes that one of the main levers of the influence of the judiciary on the balance of state power in Ukraine is judicial discretion, which is an integral part of the functional element of an independent judiciary. In the concept of "checks and balances", the court is not a government without discretion, because its powers, absolutely defined by law, are not enough to influence public relations in Ukraine.

Some examples of the Supreme Court's case law have shown that national justice has new features that reflect a new philosophy of the Supreme Court's work – changing approaches to the interpretation and application of laws based on the rule of law and justice. The provisions of the laws are interpreted in view of the need to protect human rights and fundamental freedoms. Such approaches to interpretation and law enforcement should be introduced in all spheres of public life, which will ensure a departure from the post-Soviet normative approach in defining human rights and freedoms.

The safeguards of the unlimited powers of the court are such principles as: the rule of law, justice, equality, impartiality, as well as based on fundamental principles – conventional human rights and freedoms.

Among other things, the author's definition of human-centric discretion of the judiciary is proposed for the first time in the article; the definition of the concept of human-centric discretion of the judiciary and its practical meaning is given.

A new scientific and practical understanding of judicial practice in the context of the research topic is proposed.

Key words: powers of the court, principles of law, branches of government.

